

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.5>

ЗАТРИМАННЯ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ЗАСІБ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО

Барган С.С.,

*доктор філософії з права,
викладач кафедри права,
Криворізький національний університет
ORCID: 0000-0002-1706-0355*

Абдель Фатах А.С.,

*доктор філософії з права, доцент,
доцент кафедри права,
Криворізький національний університет
ORCID: 0000-0001-9494-7614*

Потоцький М.М.,

*доктор філософії з права,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування НПУ,
Донецький державний університет внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-2979-9114*

Барган С.С., Абдель Фатах А.С., Потоцький М.М. Затримання як процесуальний засіб пізнавальної діяльності слідчого.

У статті досліджено сутність затримання як процесуального засобу пізнавальної діяльності слідчого з урахуванням гносеологічних особливостей цього запобіжного заходу кримінального провадження. Обґрунтовано, що попри законодавче віднесення затримання до запобіжних заходів, воно має виражену гносеологічну природу, оскільки супроводжується отриманням фактичних даних, що становлять предмет доказування. Вказано, що у процесі затримання відбувається сприйняття, виявлення та фіксація відомостей про подію кримінального правопорушення, особу підозрюваного, обставини вчинення кримінального правопорушення та його наслідки. Звернуто увагу, що саме на етапі затримання створюються найбільш сприятливі умови для пізнання вихідної інформації, необхідної для здійснення подальшого процесу доказування. Доведено, що, на відміну від інших заходів забезпечення, затримання безпосередньо сприяє формуванню первинних фактичних даних шляхом спостереження, аналізу, вилучення речей, документів і знарядь злочину. Проаналізовано судову практику щодо застосування статей 207 і 208 КПК України, відповідно до якої затримання визнається раптовою процесуальною подією, що нерідко передує реєстрації кримінального провадження, що актуалізує потребу в отриманні будь-якої початкової інформації. Констатовано, що в таких умовах слідчий, затримуючи особу, фактично пізнає інформацію поза межами відкритого провадження, що потребує законодавчого врегулювання порядку фіксації результатів пізнавальної діяльності. Зазначено, що в межах затримання здійснюються супутні процесуальні дії, зокрема особистий обшук, огляд, тимчасове вилучення майна тощо, які мають безпосереднє доказове значення. Наголошено, що не дивлячись на те, що кримінальне процесуальне затримання щільно межує з затриманням особи у адміністративному порядку, є недопустимим використовувати адміністративну процедуру затримання для досягнення цілей кримінального провадження. Обґрунтовано, що затримання варто розглядати не лише як тимчасове обмеження права на свободу, а як активний процес пізнання, що забезпечує встановлення фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження. Підсумовано, що затримання трансформується в універсальний процесуальний засіб пізнавальної діяльності слідчого, який сприяє не лише забезпеченню дієвості кримінального провадження, але й підвищує ефективність процесу доказування завдяки його пізнавальній сутності.

Ключові слова: кримінальне провадження; досудове розслідування; запобіжний захід; затримання; пізнавальна діяльність слідчого; процесуальні засоби пізнання.

Barhan S.S., Abdel Fatah A.S., Pototskyi M.M. Detention as a procedural means of the investigator's cognitive activity.

The article examines the essence of detention as a procedural means of cognitive activity of an investigator, taking into account the epistemological features of this preventive measure in criminal proceedings. It is argued that, despite the legislative classification of detention as a preventive measure, it has a pronounced epistemological nature, as it is accompanied by the collection of factual data that constitute the subject of proof. It is indicated that in the process of detention, information about the criminal offense, the suspect, the circumstances of the criminal offense, and its consequences is perceived, identified, and recorded. Attention is drawn to the fact that it is at the stage of detention that the most favorable conditions are created for obtaining the initial information necessary for the further process of proving. It has been proven that, unlike other security measures, detention directly contributes to the formation of primary factual data through observation, analysis, and seizure of items, documents, and instruments of crime. The court practice regarding the application of Articles 207 and 208 of the CPC of Ukraine has been analyzed, according to which detention is recognized as a sudden procedural event that often precedes the registration of criminal proceedings, which highlights the need to obtain any initial information. It is stated that in such circumstances, when detaining a person, the investigator actually obtains information outside the open proceedings, which requires legislative regulation of the procedure for recording the results of investigative activities. It is noted that within the framework of detention, related procedural actions are carried out, in particular, personal search, inspection, temporary seizure of property, etc., which have direct evidentiary value. It is emphasized that despite the fact that criminal procedural detention closely borders on the detention of a person under administrative procedure, it is unacceptable to use the administrative detention procedure to achieve the goals of criminal proceedings. It is justified that detention should be considered not only as a temporary restriction of the right to freedom, but as an active process of cognition that ensures the establishment of factual data that are relevant to criminal proceedings. It is concluded that detention is transformed into a universal procedural means of cognitive activity of the investigator, which not only contributes to ensuring the effectiveness of criminal proceedings, but also increases the effectiveness of the process of proving due to its cognitive essence.

Key words: criminal proceedings; pre-trial investigation; preventive measure; detention; investigator's cognitive activity; procedural means of cognition.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення правової природи затримання в межах кримінального провадження. Традиційно цей інститут розглядається як запобіжний захід кримінального провадження, призначений для реалізації процесуального примусу шляхом тимчасового обмеження права особи на свободу та особисту недоторканність. Водночас затримання особи, окрім забезпечення дієвості кримінального провадження, має вагомe значення й у процесі доказової діяльності слідчого, оскільки під час його застосування відбувається безпосереднє виявлення й фіксація фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження. Фактична взаємодія між слідчим і затриманим супроводжується сприйняттям та отриманням інформації щодо слідів кримінального правопорушення. Попри це, в теорії кримінального процесу гносеологічна сутність затримання як процесуального засобу пізнавальної діяльності слідчого залишається розкритою недостатньо, що призводить до звуження наукового бачення ролі затримання у процесі доказування.

Мета дослідження полягає у визначенні пізнавальної спрямованості затримання як процесуального засобу пізнавальної діяльності слідчого, а також з'ясування його ролі в отриманні фактичних даних, що становлять предмет доказування.

Стан опрацювання проблематики. Окремі проблемні аспекти щодо нормативно-правового регулювання затримання особи неодноразово ставали предметом дослідження таких сучасних процесуалістів як Н.В. Глинська, О.В. Капліна, Т.О. Лоскутов, Є.І. Макаренко, В.О. Малярова, О.В. Маник, М.М. Потоцький, В.В. Рогальська, О. В. Шульга та інших. Проте переважна більшість наукових напрацювань висвітлює саме процесуальну сторону затримання, в тому числі його відповідності вимогам міжнародних стандартів захисту прав людини. Водночас розуміння правової природи затримання як запобіжного заходу пізнавальної спрямованості залишається дискусійним питанням, адже здійснення затримання особи нерідко супроводжується проведенням слідчих (розшукових) дій, які у своїй сукупності сприяють з'ясуванню обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. В цьому контексті визначення пізнавальної сутності затримання як процесуального засобу пізнавальної діяльності слідчого залишається малодослідженим, але доволі актуальним питанням.

Виклад основного матеріалу. Станом на сьогодні розуміння природи затримання залишається дискусійним питанням, адже його здійснення нерідко супроводжується проведенням супутніх

слідчих (розшукових) дій. Хоча, В.В. Вапнярчук наголошує, що затриманню не властиві пізнавальні риси [1, с. 223], на нашу думку, попри його законодавче віднесення до категорії тимчасових запобіжних заходів для вчинення процесуального примусу, затримання сприяє встановленню обставин, що становлять предмет доказування.

В межах гносеології пошук є різновидом пізнання та характеризується вчиненням активних дій при здійсненні пошукової діяльності. Зокрема у тлумачному словнику зазначено, що пошук полягає у розшукуванні кого-небудь, чого-небудь [2, с. 1099]. З урахуванням цього, можна зазначити, що пізнавальний характер тимчасового запобіжного заходу у вигляді затримання особи передбачає відповідну послідовність дій, першими з яких виступають пошук та огляд особи, з подальшим фактичним та юридичним затриманням особи та обранням запобіжного заходу, що трансформується в процесуальний засіб пізнавальної діяльності слідчого.

Відповідно до судової практики затримання особи в порядку ст. 207 або 208 КПК України за визначенням є раптовою і несподіваною для його учасників подією. Оскільки закон надає органам правопорядку повноваження за певних умов проводити затримання без попереднього судового дозволу, це означає, що законодавець визнає непередбачуваність обставин, які зумовлюють таке затримання, чим обумовлюється неможливість одночасного внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР [3]. Тобто виникає ситуація, коли затримана особа внаслідок несподіваного і непередбачуваного характеру тимчасового запобіжного заходу у вигляді затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення підлягає проведенню комплексу процесуальних дій, але фактично у незареєстрованому кримінальному провадженні [4, с. 599]. Зі свого боку В.В. Рогальська пропонує законодавчо передбачити можливість проводити до внесення відомостей до ЄРДР затримання особи, на рівні з оглядом місця події [5, с. 201]. Саме через раптовий і несподіваний характер, у теорії кримінального процесу затримання зазвичай розглядають з позиції обмеження прав людини на свободу та особисту недоторканність через примушування особи залишатися протягом певного часу поряд з уповноваженою службовою особою або у приміщенні, визначеному такою особою [6, с. 64; 7, с. 136]. Проте у пізнавальній площині, тобто з огляду на можливість сприймати та отримувати фактичні дані, затримання призводить до більших наслідків окрім як обмеження свободи особи. Разом з цим, процес затримання, що супроводжується захопленням підозрюваної особи під час або відразу ж після вчинення кримінального правопорушення, відіграє важливу роль у доказуванні, яку важко переоцінити, так як затримання є тим запобіжним заходом, який відіграє роль дієвого засобу викриття злочинця й одержання доказової інформації про його причетність до вчиненого кримінального правопорушення [8, с. 116].

Доказове, а відповідно й пізнавальне значення затримання особи як запобіжного заходу пояснюється тим, що в межах гносеології пошук є різновидом пізнання та характеризується вчиненням активних дій при здійсненні пошукової діяльності. При цьому положення кримінального процесуального закону визначають, що затримання особи супроводжується застосуванням додаткових заходів примусового характеру (проведення особистого обшуку затриманого, особистого огляду речей, вилучення майна тощо) [9, с. 88]. Хоча, як вже було зазначено, деякі науковці наголошують, що затриманню не властиві пізнавальні риси, на нашу думку, затримання не можна відділяти від подальшого проведення огляду особи на предмет наявності слідів вчинення кримінального правопорушення, внаслідок чого відбувається фактичне отримання певної сукупності інформації. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 168 КПК України для забезпечення власної безпеки, особа, яка здійснила затримання, має право оглянути одяг затриманого та тимчасово вилучити майно (наявні при ньому речі та предмети, зокрема зброя вчинення кримінального правопорушення, вогнепальну чи холодну зброю). У зв'язку з цим, пізнавальний характер затримання особи передбачає відповідну послідовність дій, першими з яких виступають пошук та огляд особи, з подальшим фактичним та юридичним затриманням, що трансформується в процесуальний засіб пізнавальної діяльності слідчого.

В умовах сьогодення все ще залишається актуальним питання щодо затримання та доставлення осіб, які вчинили порушення мобілізаційного законодавства. Кримінальне процесуальне затримання щільно межує з затриманням особи у адміністративному порядку. Під порушенням мобілізаційного законодавства мається на увазі вчинення кримінальних правопорушень (ст.ст. 336, 337 КК України тощо) або ж вчинення адміністративних правопорушень (ст.ст. 210, 210¹ КУпАП тощо). За зовнішнім вираженням та пізнавальною метою обидва види затримання особи мають багато спільного. Однак слід відзначити, що процедура затримання особи у кримінальному процесуальному порядку (ст.ст. 208, 298² КПК України) містить у собі більше гарантій дотримання прав, свобод і законних інтересів затриманої особи. З огляду на це треба наголосити, що є недопустимим використовувати адміністративну процедуру затримання для досягнення відповідних цілей у кримінальному провадженні. Обидві процесуальні форми затримання особи передбачають, за наявності

відповідних підстав, правомірне застосування заходів примусу (фізичної сили, спеціальних засобів тощо) саме у момент здійснення затримання. Після фактичного затримання особи, наступним обов'язковим етапом процедури затримання є доставлення такої особи до найближчого підрозділу органу досудового розслідування. З огляду на фіксацію у протоколі затримання відомостей щодо часу і місця затримання, анкетних даних затриманої особи, результатів особистого обшуку, пояснень затриманої особи тощо варто відмітити, що затримання особи в будь-якому випадку має пізнавальний характер, тобто несе у собі інформацію, яка може бути використана у ході доказування.

Якщо розглядати затримання особи не лише як захід забезпечення (запобіжний захід) кримінального провадження, а як один із видів процесуальних засобів пізнання, то в широкому значенні затримання не може бути позбавлене пізнавального змісту, тому що під час його проведення слідчий встановлює та фіксує низку фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження. На цьому також наголошував Є. І. Макаренко, що при затриманні підозрюваного органи досудового розслідування мають реальну можливість безпосередньо пізнати різні обставини вчинення та приховування кримінального правопорушення, які в подальшому будуть використані під час кримінального процесуального доказування всіх фактичних даних, що мають доказову перспективу [10, с. 181]. Безумовно, такі сліди підлягають обов'язковій фіксації в протоколі затримання як запобіжного заходу, а їх виявлення, вивчення та закріплення є невід'ємним елементом, що вказує на пізнавальний аспект цієї процесуальної дії.

Найперше слідчий пізнає сукупність очевидних ознак на тілі, одязі особи чи місці події, що вказують на те, що саме вона вчинила кримінальне правопорушення, що віднесено до підстав затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді, суду (п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України). Разом з тим встановлюються загальні відомості про особу підозрюваного (прізвище, ім'я, по батькові й інші анкетні дані, необхідні для ідентифікації правопорушника). Крім того, завдяки супутнім слідчим (розшуковим) діям при проведенні запобіжного заходу у вигляді затримання створюються сприятливі умови для отримання (пізнання) інформації про:

- факт вчинення кримінального правопорушення;
- стадію вчинення кримінального правопорушення (підготовка, замах, закінчений злочин);
- спосіб вчинення кримінального правопорушення;
- засоби та методи вчинення кримінального правопорушення (фізична сила, обман, шантаж тощо);
- груповий характер вчиненого кримінального правопорушення (самостійно, за попередньою змовою, організованою групою тощо);
- місце (адреса, будинок, квартира, транспортний засіб, громадське місце тощо) та час (проміжок часу, час доби) вчинення кримінального правопорушення;
- мотив і мету вчинення кримінального правопорушення (корисливий, хуліганський, політичний, релігійний тощо);
- визначити ступінь суспільної небезпеки та наслідки вчиненого кримінального правопорушення (визначення виду і розміру шкоди, загрози здоров'ю, життю, майну, честі, гідності людини, суспільству, державі).

Розглянутий запобіжний захід, як було зазначено у попередніх дослідженнях, у розрізі процесуального засобу пізнавальної діяльності слідчого свідчить про своє пізнавальне та інструментальне значення в процесі доказування [11, с. 154]. Схожу думку висловлюють Ю.М. Грошевий і В.Я. Тацій що засобами отримання доказів можуть бути будь-які процесуальні дії, передбачені кримінальним процесуальним законом, які проводяться з метою отримання доказів, що сприятиме повноті, всебічності та неупередженості встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [12, с. 200]. Затримання особи виконує функцію інформаційного забезпечення початкового етапу кримінальної процесуальної діяльності (завдяки здійсненню затримання вже на первинному етапі можуть підтверджуватись чи спростовуватись дані про можливе вчинення кримінального правопорушення та з'ясування причетності затриманого до його вчинення. Також може бути отримана оперативна інформація про наявності співучасників кримінального правопорушення, місце знаходження жертви чи викраденого майна, інша інформація, яка має суттєве значення на початковому етапі кримінального провадження [13, с. 74-75]. Разом з тим, на всі засоби пізнання слідчого, в тому числі й на затримання, мають розповсюджуватись правила отримання законних та правомірних доказів у кримінальному провадженні. Це означає, що під час затримання особи необхідно керуватися не лише процедурними нормами кримінального процесуального законодавства, а й вимогами щодо «правомірності» одержання доказів щодо істотного порушення / не порушення прав і свобод людини.

Висновки. Внаслідок застосування процесуального затримання слідчий пізнає доволі широке коло вихідної інформації, необхідної для належного виконання завдань кримінального прова-

дження, включаючи дані про особу підозрюваного, обставини вчинення кримінального правопорушення, місце його вчинення, знаряддя кримінального правопорушення, вилучене майно, речі та документи, що мають значення для кримінального провадження. Зазначені відомості пізнаються шляхом спостереження, вивчення, аналізу й опису, що дозволяє за результатами пізнання належним чином зафіксувати отримані фактичні дані про обставини вчиненого кримінального правопорушення. В цьому контексті затримання як процесуальний засіб пізнання сприяє пізнавальній діяльності слідчого та має ширший зміст, аніж тимчасове обмеження прав людини на свободу та особисту недоторканність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. 408 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/13425> (дата звернення: 11.01.2026).
2. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. URL: <https://archive.org/details/velykyislovnyk> (дата звернення: 11.01.2026).
3. Постанова Верховного Суду від 15.06.2021 р. Справа № № 204/6541/16-к. Провадження № № 51-2172км19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97736430> (дата звернення: 11.01.2026).
4. Волобуєва О.О. Окремі аспекти участі адвоката під час затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 596–599. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/139>.
5. Рогальська В.В. Затримання уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді: процесуальні аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 198–201. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/516927.pdf> (дата звернення: 11.01.2026).
6. Маник О.В. Процесуальний порядок затримання особи без ухвали слідчого судді: дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2023. 241 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/cd8f304c-5a57-4731-a161-3b4c19e7cd88> (дата звернення: 11.01.2026).
7. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: навч. посіб. Київ: Ваїте, 2014. 280 с. URL: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/9/2/358176.pdf> (дата звернення: 11.01.2026).
8. Малярова В.О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця: дис. канд. юрид. наук. Харків. 2005. 262 с.
9. Лук'яненко Ю.В. Теоретичні та прикладні питання прокурорський нагляд за законністю здійснення затримання особи. *Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування (14 квітня 2016 р., м. Одеса)*. Одеса. 2016. С. 88-89.
10. Макаренко Є.І. Чи є доказом факт затримання підозрюваного в учиненні злочину. *Право і суспільство*. 2015. № 4. Ч. 1. С. 177–184. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part_1/34.pdf (дата звернення: 11.01.2026).
11. Барган С.С. Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти: дис. ... д-ра філософії. Кропивницький, 2024. 258 с. URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/items/42d29745-8875-4862-a2f6-08badd186b92> (дата звернення: 11.01.2026).
12. Грошевий Ю.М., Тацій В.Я., Туманянц А.Р. та ін. Кримінальний процес: підручник. Харків: Право, 2013. 824 с. URL: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/Krim-protse-Tatsiy.pdf> (дата звернення: 11.01.2026).
13. Потоцький М.М. Затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення: дис. ... д-ра філософії. Кропивницький, 2022. 275 с. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/09/dysertacziya__potoczkyj.pdf (дата звернення: 11.01.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 11.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026